

шти, путују, претсказују судбину итд.“¹⁾ Али има и сасвим нових података. Један на који смо наишли обрађујући једно сасвим друго питање тиче се Црне Горе. Он указује да је у Црној Гори било Цигана и прије наведене статистике. Податак се налази у извјештају који је 4 новембра 1859 године послао из Скадра француски конзул Екар свом Министарству спољних послова у Паризу о раду Међународне комисије за разграничење између Црне Горе и Турске, која је те године радила на терену. Екар наводи да се тих дана комисија развила због неких спорних мјеста код Спужа, међу којима је и Мала Циганска²⁾. За судбину ове циганске мале забринуо се и књаз Данило. Стога он пише Екару са Цетиња 8 јануара 1860 и тражи да се исправи граница и Мала Циганска према Спужу, „un endroit de la plaine où était autrefois des maisons de Zingares“ (мјесто у равници гдје су некада биле циганске куће), одреди Црној Гори, јер је њој припадала и 1856 године.³⁾ Није нам познато да ли овај назив и данас постоји, или је нестао као спомен на нешто неугодно, али и он и други горе наведени подаци говоре јасно да је Цигана било у плодним крајевима данашње Црне Горе, а да их, вјероватно, није било у кршевитим предјелима старе Црне Горе. Када се они ту појављују, докле се крећу и друга питања у вези с њима, све то остаје да ријеше наши етнологзи. С њима се није позабавио ни Мујић у овом свом раду, с обзиром на архивски материјал којим је располагао. Он се углавном задржао на испитивању Цигана у Босни, Херцеговини и Македонији. Ми, међутим, вјерујемо да ће он даљим истраживањима проширити и продубити овај тако добро започети рад и да ће проучити живот и рад Цигана и у осталим југословенским земљама.

Андрија Лаиновић

Годишњак Поморског музеја у Котору III — 1955, Котор 1955, стр. 178

Прије три године (1952) почео је излазити „Годишњак Поморског музеја“ у Котору. Свеска I „Годишњака“, под уредништвом Јована III. Јовановића, технички врло скромна, и поред неколико пригодних и за овакву едицију непотребних прилога, доноси у другим чланцима занимљиве материјале из Државног архива у Котору и мало доступне старије литературе о Боки Ко-

¹⁾ Service historique du Ministère de la guerre, — Paris: „Memoire sur la Bosnie“ par le General Danthouard, aide de camp du prince Eugène Napoleon du 14 juin 1806. (Рукопис Мемоара има 20 страница).

²⁾ Archives du Ministère des Affaires Etrangères à Paris. — Turquie, VI—XII, 1859: Scutari — Monténégro, 84.

³⁾ Ibid. Turquie 1860: Scutari — Monténégro, 10.

торској. Године 1953 Поморски музеј у Котору издао је свој „Годишњак II“ са много студиознијим и вриједнијим материјалима. Али овај број је патио од редакциских слабости у вези са распоредом чланака, као и спајањем озбиљних научних материјала са обичним пригодним и новинским извјештајима, што је „Годишњаку“ одузело карактер праве научне едиције. Ове године изашао је „Годишњак III“, солидно технички и редакциски опремљен, под уредништвом професора Игњатија Злоковића, и тим у потпуности оправдао своје излагање. Узгред буди речено, ми сматрамо да једна научна едиција ове врсте, с обзиром на драгоцјене, још непроучене материјале које имају архивски фондови Државног архива у Котору, Архива Завичајног музеја у Херцеговном, те Пераста и разних приватних, манастирских и црквених архива и библиотека у Боки, има оправдања и потребе да се појављује не само као годишњак, него и у чешћим размацима. Та едиција би могла обухватити не само поморску, већ и културну историју овог специфичног подручја наше Републике.

У овом броју „Годишњака“ има 18 научних прилога и један извјештај о раду Поморског музеја у Котору у раздобљу 1952—1954 године.

Славко Мијушковић у расправи „Statuta civitatis Cathari“, послје једнога краћег увода о садржају которског статута, посебно се задржава на његовом трећем дијелу који се односи на добровољну предају Котора Венецији 1420 године.

Послије смрти босанског краља Твртка 1391 године, до 1420 године Котор је био самостални град. Али и док је био под заштитом краља Твртка, па и прије њега (под Људевитом Угарским), Которани су се плашили да им Балшићи не угрозе самосталност, а поготову, како излаже Мијушковић, послје Тврткове смрти, чији насљедници нијесу за Котор били никаква сигурна гаранција безбједности самоуправе. Стога су Которани молили у више наврата Млечиће да их приме под своју заштиту, али ови су им удовољили молби тек 1420 године. Опирање Млечића да узму Котор под своју заштиту било је из страха да не буду уплетени у рат са Балшићима (Балшом II и Ђураћом II) и зетским феудалцем Радичем Црнојевићем. Касније Венеција је била спремна да прими 1410 године Котор у своје поданство, али је сазнала за претензије војводе Сандаља Хранића на овај град, па је из истих разлога устукнула. Када се политичка ситуација измијенила у корист Венеције, а Котор обећао војну помоћ против Балше III и увјеравао дужда да би на страни интереса Венеције у савезу са Котором били и зетски феудалци Ђураћ и Алекса Ђурашевићи — Црнојевићи, Венеција је дала сагласност остављајући Котору дотадашња комунална права по которским законима. Тако је 15 марта 1420 састављена исправа о примању Котора у млетачко поданство, али је которско Тајно вијеће, уз извјесне измјене услова, ратификовало уговор о предаји града.

Венецији 13 маја 1420 године. Свечана предаја Котора Венецији извршена је подизањем заставе св. Марка на тргу св. Трипуна у присуству главнокомандајућег свих млетачких оружаних копнених снага у Далмацији, Петра Лоредана, 25 јула 1420 године. Тада су 42 которска племића положили заклетву Венецији. Међутим, которско Велико вијеће је имало 120 племића. Мијушковић сматра да је већина племића остала незаклета Венецији зато што су се нашли увријеђени да тај церемонијал није био повјерен Вијећу него Лоредану. Даље Мијушковић закључује да је овај поступак Венеције према Великом вијећу града Котора „био довољан да увјери све чланове Великог вијећа, да ће и убудуће, без обзира на њихов став и њихове одлуке, Венеција увијек спроводити своју вољу“. Развијајући ову мисао Мијушковић сматра да је, и поред добровољне предаје града Котора Венецији, овим актом остварена ранија активна млетачка аспирација према источној јадранској обали.

Први млетачки кнез у Котору, Боколе, није могао учврстити принципе млетачке владавине због отпора у Великом вијећу као и због претензија ујака Балше III (послије његове смрти 28 априла 1421 године), Стевана Лазаревића, на которску територију.

Млетачка власт је ускоро, упркос одлука которског Вијећа, изиграла права которска, загарантована статутом града, мијењала одредбе Статута и уносила само оно што је користило просперитету њихове аристократије.

Ова врло интересантна расправа, писана углавном на основу которског Статута, штампаног у Венецији 1616 године (чији се један примјерак налази у библиотеци Државног архива у Котору), судско-нотарских списа Државног архива у Котору и Листина Симе Љубића, даје драгоцене податке за проучавање овог старог српског правног споменика. У њој има низ сигурних закључака, али и неколико претпоставки. Ми сматрамо да су извјесне претпоставке могле изостати, а на основу појединих дјелимичних архивских и других података, уколико нема цјеловитих, могле су се ставити у вјероватност неколике друге напомене које би, са славистичког гледишта, биле интересантне. Претпоставка да од 120 чланова Великог вијећа гласа за млетачко поданство 42 племића, из формалних, више сујетних, разлога, није убједљива када се у расправи наводе, иза тога, подаци да први млетачки кнез Котора није могао учврстити дуждеву власт у граду због отпора чланова которског Великог вијећа. Кад би се дубље ушло у анализу тог отпора, можда би се дошло до других закључака када се зна да је Котор био неманићки град, чији статут и законе, до Млечића, није нико изигравао и пренебрегавао. Не би биле на одмет извјесне дигресије у циљу објашњења односа једног дијела племства према Балшићима, који су као што је познато пронијари српских владара, као и аспирације Балшића, Радича Црнојевића и Сандаља Хранића на Котор. Сва-

како, ту би се могло претпоставити, да су ови имали међу которским племством, свој ослонац. Не би ли се, поред племићке сугјете, могли и ту тражити коријени раније и касније опозиције?

Иво Стјепчевић и Ристо Ковијанић, на основу података из Државног архива у Котору ријешили су, у чланку „Которска галија у одбрани Модоне“, досад непознату личност „јунака од Модоне“, који је учествовао у одбрани од Турака овог града на југозападном рту Пелопонеза, 1500 године, са својом галијом. Тај прослављени јунак је био Трифун Николе Маринова Бућа. У которским споменицима се помињу шест разних имена Трифуна Буће па је било спорно који је од њих учествовао својом галијом у одбрани Модоне, и ради тога је до овог чланка и његова личност била непозната.

Исти писци на основу истих извора освјетљавају личност Јеронима Бизанти, Которанина, познатог под именом „јунака од Лепанта“ који се прославио у истоименој бици против Турака 1571 године. Битка код Лепанта, како писци добро констатују, је била судбоносна за турску флоту на Средоземљу. Хришћанска флота се састојала од 210 бојних јединица од којих 106 млетачких, 12 папских, 86 шпанских и 6 млетачких галеоса. Млетачком флотом је заповиједао адмирал Барбариго. У склопу млетачких јединица је била и галија Јеронима Бизанти. Турска флота је учествовала са 222 галије, а била је концентрисана у Патрашком Заливу код Лепанта. Традиција и храброст куће Бизанти, која се истакла у поморству, датирају још од Немањића, из времена цара Уроша и кнеза Лазара. Писци, при крају чланка, праве и једну дигресију интересантну за културну историју Боке, освјетљавајући неке биографске детаље из живота которског pjesника хуманисте Маријана Бизанти.

Милош И. Милошевић у дужем чланку „Прилози за монографију Вицка Бујовића“ износи низ нових података важних за историју Боке, који се налазе у општинској архиви цркве св. Николе у Перасту и Државном архиву у Котору. О Вицку Бујовићу (1660—1709), племићу из Пераста, досада се писало узгредно, а давати је првјенство појединим истакнутим Пераштанима који су дјеловали у другим срединама (као напр. руском адмиралу Матији Змајевићу, који је родом из Пераста) на чем писац чланка замјера.

Томе бисмо и ми замјерили, јер треба дати првјенство свим великим људима који су у ризницу напретка друштва дали свој допринос, без обзира да ли су дјеловали код нас или у другој средини. То не значи да треба прећи у другу крајност у односу на мање важне личности које су дјеловале у нашој средини.

Милошевић основну базу за свој чланак узима рукопис Бујовићевог савременика Марка Мартиновића, познатог наугачара и педагога наших и страних помораца. Вицко Бујовић је као претставник власти (претсједник општине) био насилник.

Правио је нечасна дјела, насиља према личној и имовној безбједности грађана, батинао је недужне људе, правио разне силециске хирове и сл. и због тога долази у сукоб са многим угледним перашким породицама као и читавим градом Перастом. Бујовић је платио своја насиља смрћу.

Поред описа Мартиновићевог рукописа, уколико се односи на личност Вицка Бујовића као насилника, Милошевић о њему резимира још преко 40 докумената из којих се види да су Млечићи давали Бујовићу разне привилегије и признања, јер им је добро служио, да је овај био добар ратник, трговац, поморац итд.

Чланак Милошевића пружа врло добре податке на основу којих се могу реконструисати многи друштвени односи феудалног поретка у Боки у XVII вијеку, али у овом чланку с те стране, више је поклоњено формално правничким резоновањима него анализи друштвене стварности. Писац је морао да одлучи: или да само сервира грађу, или да уз грађу даје и анализу друштвене стварности. Иначе сервирање грађе уз формално правничка резоновања, у часопису овог карактера, не би било препоручљиво када је за савремену науку потребно повезивање права са одговарајућом друштвеном стварношћу, тј. и право као нормирани, законити одраз друштвене стварности.

Игњатије Злоковић у чланку „О губицима перашких бродова у борби са гусарима“ даје кратку, али поуздану анализу разлога опадања трговачке важности Котора ради пресијека од стране Турака, копнене трговачке везе града са залеђем у XVI вијеку и појави Пераста, Доброте и Прчања. Главно трговачко подручје Пераста у првој половини XVI вијека била је албанска обала, Пелопонез, Млеци и Јужна Италија. С обзиром на несигурност поморских путева од напада гусара сваки трговачки брод је био наоружан, а сваки поморац је морао бити и ратник. Злоковић наводи списак, који је сачинио Трипо Баловић, од 100 перашких бродова који су настрадали, или ухваћени, од гусара у периоду од 1691 до 1740 године, и 27 сукоба перашких бродова са улцињским гусарима. Док у вези са борбом против улцињских гусара професор Миливој Милошевић, наводећи један докуменат Ивана Корнера, млетачког дужда од 9 априла 1718 године, закључује да у то доба Венеција није имала пуну власт на Јадрану због акција улцињских гусара, него је давала посебне налоге приватним бродовима да несметано патролирају јадранским водама ради безбједности пловидбе.

Игњатије Злоковић саопштава један докуменат из судско-нотарске књиге Которског архива о бродолому которског брода „Госпе од седам жалости“ 1731 године у близини Барлете у Италији. Овај докуменат је могао доћи у рубрици краћи или ситни прилози при крају књиге (ове рубрике, као и рубрике за приказе и биљешке, „Годишњак“ нема, а била би му потребна).

У XVIII вијеку Дубровачка Република се нарочито оријентише на поморство. Године 1745 у Дубровнику је успостављен Уред за поморство који је водио поморску политику. Од 1747 до 1752 Дубровачка Република је имала око 100 бродова. Јосип Луетић је у документованом чланку „Бокељски поморци у служби на дубровачким бродовима у XVIII столећу“ навео 86 помоараца из разних мјеста Боке који су служили на дубровачким бродовима и вршили разне дужности од морнара, калафата (тезара) до вођа палубе (ноштрома) пилота и кормилара.

Нико Луковић у чланку „Привреда Боке Которске крајем XVIII и почетком XIX вијека у вези с поморством“ на основу рукописа Будванина д-ра Луке Валери из 1802 године, који је у прошлом рату преписао из библиотеке „Паравиа“ у Задру дон Антон Милошевић, даје важне податке о Боки из времена када је она била на врхунцу економске моћи. Према овом рукопису пољопривреда је била најзначајније занимање у Боки. Рачуна се да је у то доба Бока производила 65.000 барела вина годишње, тј. 4.290.000 литара, а маслиновог уља 6000 барила, од чега се извозило 4000, тј. 240.000 литара (барилу за вино 66, а за уље 60 литара). Трговачка морнарица је Боки одузимала годишње скоро трећину радне снаге. Године 1797 Бока је имала 300 бродова од 2—6000 млетачких стари носивости (12—36 тона), а 1802 тај број се смањило за 40 бродова. Ови бродови су пловили по свим морима од Индије до Леденог и Тихог Океана. И трговина је била у Боки добро развијена. Трговци су редовно годишње клали до 100.000 грла стоке за прављење каштрадине (сувог меса) и за прављење сувог сланог меса клало се 15—16.000 говеди. Трговало се вуном, рибом и др. артиклима и одржаване су везе са Босном и Херцеговином, Црном Гором и Турском. Луковић закључује, да је основа бокешке привреде било поморство.

Винко Иванчевић је описао запљену једног улцињског брода 1801 године код Цавтата од стране једног француског брода. Иванчевић је за свој прилог користио Државни архив у Дубровнику.

Славко Мијушковић у чланку „Француско проскрибовање бокељских помораца“ наводи неколико примјера познатих бокељских помораца који су се одметнули од француске окупационе власти и под руском или енглеском заставом водили борбу против француске флоте. Уз те податке, црпљене из Државног архива у Котору, Мијушковић анализира и ситуацију Боке послје Тилзитског мира 7 јула 1807 године.

Чланак Петра Д. Шеровића „Подаци из поморске прошлости Херцегновске општине почетком XIX вијека“ пружају низ нових података за оне који проучавају Боку. Шеровић је, на основу података нађених у Архиву Завичајног музеја у Херцегновом, утврдио да је Херцегнови у поморству играо крајем XVIII и почетком XIX вијека једнако важну улогу као и друга по помор-

ству позната мјеста Боке. Карактеристично је да су увјерења издата од Топалске општине херцегрзвским поморцима од 1803—1806 године писана ћирилицом на српско-хрватском језику, иако су у то вријеме службене исправе писане на италијанском језику. То говори, како правилно истиче писац, о високој националној свијести овог краја. Шеровић је у једном другом чланку, о учешћу Бокелја у Грчком устанку на основу сада мало доступне литературе, оживио ову прогресивну сарадњу Боке са Грчком.

Крст Сбутега у кратком напису „Један прилог историји Прчња“ коментаришући књигу рачуна за градњу прчањске цркве, која се налази у библиотеци прчањске цркве, реконструирше јачину ондашње трговине у овом малом бокелском селу, које је крајем XVIII вијека имало 1000 становника, наводећи податак да су 1791 године становници овог мјеста уложили у поморску трговину 240.705 млетачких талира (што у данашњем новцу значи 722,115.000 динара).

У свом документованом чланку „Поморство Лепетана“ Максим Злоковић пружа обиље грађе из разних приватних архивских оставштина бокелских породица, Државног архива у Котору и парохиских архива Пераста и Јошице, о развоју поморства овог бокешког села, нарочито почетком XIX вијека. Поред тога, дата је и кратка историја села и постанак насеља као и поријекло имена Лепетана (од породице Лепетан из Пераста). Под именом Лепетани ово мјесто се јавља од 1546 године, а прије тога није имало неко одређено име.

Професор Миливој Милошевић сабрао је материјал о народном осигурању у Доброти 1858—1874 године, излажући, на основу обиља архивског материјала који се чува у Поморском музеју у Котору, историјат друштва „Народно осигурање“ од његовог оснивања до престанка рада.

Јоко Паландачић и Игњатије Злоковић су обрадили биографију капетана Андрије Кришанца, а Милош Липовац је дао врло успјелу, иако кратку, биографију Јурја Царића, професора которске Наутике, поводом његове стогодишњице рођења, који је познат, не само као просвјетни радник, него и као научник.

На крају „Годишњака III“ приложен је летопис Поморског музеја у Котору за раздобље 1952—1954 године.

Овај „Годишњак“ је вриједна публикација и по томе што је захватио скоро сва мјеста Боке у својим материјалима. Он је резултат напора једног вриједног колектива просвјетних и научних радника који трагају по разним државним и приватним архивским фондovima да би пронашли и сачували од заборава податке за историју својега краја.

Нико С. Мартиновић